

АРХИВИСТИКА И ПОМОЩНИ ИСТОРИЧЕСКИ ДИСЦИПЛИНИ

ЙОРДАН ШОПОВ, СТЕФКА ПЕТКОВА

Катедрата с название „Архивистика и помощни исторически дисциплини“ е сравнително млада катедра в Историческия факултет, включваща дисциплини, непосредствено свързани с професионалната реализация на студентите историци. За разлика от повечето катедри на факултета тя е в точния смисъл на думата катедра с теоретико-приложен характер на провежданото обучение. Като част от факултетната учебна структура тази катедра се грижи за подготовката на архивисти и на учители по история. Според първоначалния замисъл в нейната компетенция влиза и подготовката на музейни работници, както и на специалисти нумизмати, специалисти по хералдика, палеография и др. Но поради причини от различно естество се обособяват само първите две професионални направления. В тях се развива и научноизследователската дейност на членовете на катедрата.

* * *

В сегашния си вид катедрата „Архивистика и помощни исторически дисциплини“ се създава през 1972 г. заедно с обособяването на Историческия факултет. Ръководител е доцент Мария Матеева и се водят четения по архивистика, по методика на обучението по история, по етнография, музейно дело. Впоследствие етнографията се отделя в самостоятелна катедра, а четенията по музейно дело са прекъснати.

До оформянето на катедра „Архивистика и помощни исторически дисциплини“ в продължение на 20 години архивистичните дисциплини са застъпени в други катедри. Първоначално това е катедра „Архивистика“ при Философско-историческия факултет, създадена през 1952 г. под ръководството на проф. Тодор Боров, виден български библиограф. Макар за кратко време, в тази катедра са привлечени редица много известни научни работници - Жак Натан, Михаил

Андреев, Васил Цонев и др. В основата на първите учебни дейности са лекциите на Иван Дуйчев по архивистика, четене пред библиотекари през 1948--1949 г. Названието на ръководената от Тодор Боров катедра и въвеждането на архивистични дисциплини са пряко следствие от създаването на Държавен архивен фонд по силата на Указ № 515 на Президиума на Народното събрание от 10.X.1951 г. Катедрата въпреки е едновременно и катедра по Библиотекознание без съответната номенклатурна диференциация (1951--1956). Конкретно изискване за подготовка на „високо квалифицирани специалисти - историци-архивисти“ се съдържа в Постановление № 344 на Министерския съвет от 18.IV.1952 г. за организиране на Държавния архивен фонд. Приети са и първите студенти по специалност архивистика. В резултат обаче на промените във факултетските структури специалността се слива впоследствие със специалност история. Превръща се в специализация при Историческия факултет.

Още от самото начало в катедрата се четат „История на архивите и организация на архивното дело“, „Теория и практика на архивното дело“, „История на държавните учреждения“, а след 1964 г. се въвежда и „Документознание“. С тази последна дисциплина се следва световната тенденция в обучението по архивистика - засилване вниманието към съвременната документация.

От 1956 до 1972 г. в рамките на Философско-историческия факултет архивистиката се развива като профил на катедра „История на България“, бившата катедра „Архивистика“ се обособява като катедра по библиотекознание.

Към края на 70-те години обучението по архивистика придобива по-голяма завършеност, макар че поради мащабите на нашата страна то не може да достигне широтата на обучението в страни (СССР, Германия, Франция и др.), където то не е преплетено с подготовка за учителстване. Все пак става възможно преподаването по значително по-разгърнат учебен план (до девет учебни дисциплини), както и усъвършенстването на учебното съдържание в съответствие с развитието на архивното дело и самото архивознание. Въвеждат се четения по „Информационна система на архивите“, „Археография“ и „Режим на съхранение на документацията с реставрация“.

Подобренията в учебния план са органично свързани с укрепването и по-нататъшното развитие на архивното дело в страната и произтичат от задачите, поставени през 1977 г. с Постановление на Централния комитет на Българската комунистическа партия и Министерския съвет на НРБ „За по-нататъшното развитие и усъвършенстване на архивното дело“.

Много важна стъпка на ръководството на Историческия факултет е въвеждането през 1975 г. на четения по архивознание за всички студенти по история.

Съвременният обхват на обучението по архивистика се определя

от решението на Факултетния съвет на Исторически факултет през април 1986 г. Според това решение за студентите от профил архивистика се четат следните осем спецкурса: Документознание, Формиране на Държавния архивен фонд, Информационна система на архивите, История на институциите в НР България, Археография, Специални документи и архиви (научно-технически, кино-фото-фоно, видео- и машиночитаеми) и Съхранение на архивните документи.

Сърцевината на обучението по Архивистика е дисциплината „Теория и практика на архивното дело“, четена първоначално от доц. М. Матеева, а по настоящем от доц. Стефка Петкова. Тя е разделена в най-новия учебен план на два спецкурса - Формиране на Държавния архивен фонд и Информационна система на архивите. През последните няколко години в четенията по този предмет се обръща внимание на автоматизацията на търсенето на архивна информация и изграждането на Автоматизирана информационна система на архивите (ИСА).

Сполучливо допълнение към курса по теория и практика на архивното дело е този по история на архивите и организация на архивното дело, четен от начало от доц. М. Матеева, впоследствие от гл.ас. Андриана Нейкова.

Въпреки цялата очевидна важност на въпроса известни сведения за научните изисквания при публикуването на историческите извори се дават години наред само като част от курса по Теория и практика на архивното дело. Едва през 1975 г. доц. М. Матеева, а от 1983 г. гл.ас. Ан. Нейкова провеждат отделни четения по курса Археография. Цел на студентите, от една страна, да се запознаят с развитието на теорията, методиката и практиката на публикуване на изворите, а от друга - да получат известни практически умения и навици в тази така важна за историческата ни наука дейност.

Археографията засега се преподава само на специализиращите архивистика, но би трябвало да се изведе като общ курс, тъй като с археографска дейност се занимават в една или друга степен всички историци, работещи в научни институти, информационни звена, музеи, издателства, редакции.

История на институциите е учебна дисциплина, която задължително се изучава от всички архивисти по света поради огромната роля, която играят държавните учреждения и обществените и стопанските организации при обучаването на архивните фондове. Историята на институциите има и голямо практическо значение заради конкретните данни, до които тя достига за институционната система на страната, както и за голям брой учреждения, организации и предприятия от различен ранг. Тя помага за осъществяването в архивите на редица важни процеси и дейности - определянето на фондовата принадлежност на документите и границите на фондообразователите, осъществяването на вътрешнофондовата класификация и разп-

ределението на документите по мрежата от архиви.

Този курс, наименован най-често История на държавните учреждения, е четен в рамките на обучението по архивистика както от юристи, така и от историци. Това са последователно професорите Михаил Андреев, Иван Дерменджиев, Илчо Димитров, Георги Константинов, а през последните години - глас. Лъчезар Стоянов.

През втората половина на XX в. заедно с лавинообразното увеличаване на документната информация става ясно, че без добре уредено деловодство, без правилна систематизация на документите още в периода на тяхното интензивно използване за оперативни нужди, без текуща експертиза на ценността на документите въз основа на научнообосновано прогнозиране на сроковете за използване на тези документи в близко или в по-далечно бъдеще, без предва-рителна научно-техническа обработка на документалните фондове не е възможно формирането впоследствие на високоинформативни и добре организирани архивни фондове на съответните учреждения, организации, предприятия. Самата социална потребност доведе до силно развитие на документознанието и до неговото разширено преподаване. След студентските вълнения в Европа през 1968 г. преустройство в такава насока претърпя даже Школата на хартите в Сорбоната, възникнала през 1821 г. като първо в света висше учебно заведение по архивистика и известна със своята вяност към традициите.

У нас четенията по документознание се започват през 1964 г. от доц. Стефка Петкова. За кратко време през 70-те години курсът се чете от Димитър Минцев, на когото дължим и единствения засега учебник по тази дисциплина. Понастоящем курсът се води от глас. Румен Донков.

Архивистиката беше нова област и за българската наука, тя нямаше свои кадри, които паралелно с научната работа да поемат и преподавателската. Самите преподаватели често разчитаха само на собствените си изследвания. Но въпреки трудното начало и липсата на традиции архивистиката зае през годините подобаващо място и в научния живот на факултета.

Резултат от пионерски усилия беше монографията на доц. М. Матеева „История на архивите и организация на архивното дело в България“. С много свои студии и статии тя допринесе както за развитието на българската архивистика, така и за решаване на важни въпроси на архивното ни дело. Под нейно ръководство работеха първите аспиранти по архивистика в България и първите участници в следдипломната квалификация. Десетки са защитените под нейно ръководство дипломни работи на изявили се впоследствие възпитаници на факултета.

С кандидатската дисертация на Ст. Славова (Петкова) за „Класификацията в архивните каталози с логическа структура и

нейното развитие в България“, със студиите и статиите на същата авторка се допринася за обобщаване на постигнатото в практиката и за обосноваване на редица рационални нововъведения в научносправочния апарат към архивните документи и в информационната дейност на архивите. За първи път у нас тя се занимава с проучвания и приложни разработки по автоматизацията на архивните процеси, с концепционното и с фактическото изграждане на автоматизираната информационна система на архивите. Пред защита е докторската ѝ дисертация на тема „Архивите и информацията в условията на интензивен научно-технически прогрес“.

С дисертацията на Ан. Нейкова „Археографски проблеми на българското възрожденско документално наследство (1878--1979 г.)“ останалите проучвания на същата авторка и участието ѝ в международната разработка по методиката на съвместните документални публикации, с дисертацията на вьетнамския аспирант Нгуен Мин Фьонг „Принципи и методи на публикуване на документи с научна цел (сравнителен анализ)“ се изясняват редица важни въпроси на методологията и методиката на издаване на историческите извори, проучена е и теорията на тази дейност.

Дисертацията на Л. Стоянов „Висшият държавен апарат в България от 9.IX.1944 до 27.X.1948 г.“ и другите работи на същия автор са принос в историята на институциите в страната ни, подтик към по-нататъшно изследване на тази област, доскоро разглеждана само от гледна точка на правото.

Голямо е практическото значение на разработките на преподавателите от катедрата поради приложния характер на самата архивистика. Така Ст. Петкова и Ан. Нейкова активно участваха в създаването на Методическия кодекс на Главно управление на архивите (С., 1982, 725 с.), който представлява едновременно нормативен документ и модел за състоянието на архивната система за десетилетия напред. С приложен принос в областта на документознанието са разработките на Р. Донков за документосъздаването и документооборота във висшите учебни заведения и работата на аспирантката Анастасия Кокаланова по документационното осигуряване на Комитета за култура и неговите поделения.

* * *

Другото професионално направление на катедрата - подготовката на учители по история, се основава на три обособени учебни дейности: курс по Методика на обучението по история (1 семестър), хоспитация (1 семестър) и педагогическа практика с откъсване от учебните занятия от два до три месеца. За педагогическата подготовка на студентите историци се провеждат и четения по дидактика и психология, които се осъществяват от катедра извън Исторически факултет.

Курсът по методика на обучението по история започва да се чете системно от 1950 г. с назначаването на Невена Попова за преподавател по тази дисциплина в катедрата по история на България. Четенията на лекциите по методика на обучението по история се развиват на основата на вече известните в България съветски публикации и на опита в подготовката на учители в учителските полувисши институти.

В първите години след Деветосептемврийската революция педагогическата подготовка на студентите се извършва в стажантския институт. В него се чете и кратък курс от лекции, организират се наблюдения на уроци при опитни учители по история. В този стажантски институт работи като учителка Н. Попова под ръководството на Воин Божинов, по-късно професор по история на България при БАН.

В началото на 50-те години се оформя и университетската система за подготовка на учители по история, която продължава без особени промени и до днес. С обособяването на Философско-историческия факултет от 1951 г. методическата подготовка на студентите влиза в компетенцията на сборната катедра „Методика“ с ръководител Борис Иванов.

От 1972 г. с отделянето на Историческия факултет Методиката на обучението по история се включва в катедрата „Архивистика и помощни исторически дисциплини“. Методическата подготовка на историците представлява самостоятелен компонент в дейността на катедрата, запазвайки традиционната си структура - курс по методика на обучението по история 45 часа, хоспитация в един семестър по 4 часа седмично при образцови учители и от два до три месеца педагогически стаж. Сред базовите учители, които макар нещатни членове на катедрата се оформя една група от гудактици-историци, които играят водеща роля в развитието на българската педагогическа практика на обучението по история. В нея са учителите: Златка Станчева, дългогодишен хоноруван асистент по методика на обучението по история при катедрата, носител на званието „Заслужил учител“, Георги Георгиев, също дългогодишен хоноруван асистент, Н. Попова - доцент по методика на обучението по история и член на катедрата, Панайот Дражев - ст.н.с. в Научноизследователския институт за образование (НИИО) „Т. Самодумов“, Георги Гаврилов, Венета Топалова, Стефана Парашкевова, Мария Алексиева, Надежда Иванова, Ганка Панайотова, Юлия Георгиева, Мария Негревска и др., които са отличени с различни ордени и медали на МНП.

Курсът по методика на обучението по история, формиран теоретично и структурно от Н. Попова (доцент от 1963 г., починала през 1987 г.), е обоснован в неговите най-съществени пунктове в хабилитационния ѝ труд „Повишаване на ефективността на обучението по история“. Като главен редактор на методическото списание

(отначало „История и география“, после „История и научен комунизъм“) и като член на различни комисии в Министерство на народната просвета тя дава научен тон на всички основни проблеми на историческото образование в средните училища. През дългогодишната си университетска преподавателска дейност тя е подготвила много методици - специалисти, които се развиват като теоретици и приложници в методическите центрове на страната - Софийския университет, НИИО „Т. Самодумов“, ВТУ „Кирил и Методий“ и Централния институт за повишаване квалификацията на учители в София, и институтите за повишаване на квалификацията във Варна и Стара Загора.

От 1963 до 1972 г. асистент е Йордан Шопов, който през 1973 г. защитава дисертация на тема „Фашизмът и българското училище през Втората световна война“. След пенсионирането на доц. Н. Попова той започва да чете основния курс по методика на обучението по история. В своите публикации, свързани с националноосвободителното движение на българите в Македония до войните от 1912--1918 г., той изследва по-скоро особеностите на историческото познание с оглед на тяхното отражение върху обучението по история.

За да обоснове развитието на методическите идеи, Й. Шопов систематизира методическите изследвания и публикации в нашата страна и отделя по-специално внимание на самостоятелната работа на учениците в учебния процес. За тази цел по предложение на методиците от Историческия факултет Министерството на народната просвета включва в учебните програми и специални часове за запознаване на учениците с методите и принципите на историческото познание.

През 1975 г. доц. Й. Шопов и доц. Г. Георгиев издават учебник по Методика на обучението по история за студенти, който има и второ допълнение и преработено издание (1978 г.). Това е първият университетски учебник, който обобщава методическата мисъл и практика у нас и в чужбина.

В катедрата под ръководството на доц. Й. Шопов започва изследване на проблема за формирането и функционирането на историческото съзнание у учениците, в което активно се включват доц. Г. Георгиев и доц. Мария Радева.

М. Радева постъпва в ИФ в края на месец март 1972 г. след курс по методика на обучението по история. Като асистент на доц. Й. Шопов през 1977 г. защитава дисертация на тема „Културната политика на правителството на Народнолибералната партия 1903--1908 г.“ за получаване на научната степен кандидат на историческите науки. Хабилитира се през 1984 г. Чете основен курс на студентите с втора специалност история във Философския факултет.

Изследователските интереси на М. Радева са съсредоточени в областите: методика на преподаването по история в средното

училище и теория на българската култура в епохата на капитализма. Тя се налага като опитен интерпретатор и изследовател на теоретични и теоретико-приложни проблеми на методиката на обучението по история. Вторият методически проблем, който намира важно място в изследователската работа на М. Радева в края на 70-те и началото на 80-те години, е проблемът за оформяне на светогледа на ученика.

Проблемът за възпитателното въздействие на историческото знание присъствува и в някои чисто исторически изследвания на М. Радева.

Постижение на М. Радева е разкриването на мястото на училището в обществените борби в края на XIX и в началото на XX в. През 1982 г. тя публикува монографията „Културната политика на българската буржоазна държава 1885--1908 г.“. В монографията тя изнася богат интересен материал, излага оригинални съображения във връзка с идеята за развитие на историческото съзнание на българите. В това отношение засяга актуални и сега проблеми на образователното дело. Работи и върху други проблеми на културната ни история.

Важна роля в живота на катедрата има доц. Г. Георгиев. Дългогодишният му учителски стаж като образец учител и хоноруван асистент по методика, разнообразните му научноизследователски интереси и проучвания му позволяват да се занимава еднакво успешно както в теоретичната, така и в практико-приложната сфера на методическата дейност. Дълги години той чете лекции по учебна техника и методика на обучението по история, ръководи хоспитацията и стажантската практика. Той става доцент през 1980 г., а от 1984 г. преминава на щатна работа в Исторически факултет. Повече от 30 години Г. Георгиев сътрудничи непрекъснато на катедрата. До постъпването на щатна работа той създава над 250 учебника, методически ръководства, студии, статии, рецензии и др. Дълги години изследва историята на българското националноосвободително движение в Македония и Тракия (1878--1912 г.). Плод на проучванията му са редица заглавия, между които: Илинденското въстание - 1903 г. (в съавторство с Й. Шопов), редица брошури за нуждите на Дружеството за разпространение на научни знания „Г. Кирков“, на МНП и др., много научно-методически статии в педагогическата периодика.

В рамките на катедрата доц. Г. Георгиев работи активно по основните направления на училищната дидактика на историята по проблемите на интензификацията на учебно-възпитателния процес (в това число и методиката на използването на аудио-визуалните средства), нравственото възпитание на учениците, училищните учебници по история.

От началото на 70-те години катедрата се развива и като звено за следдипломна квалификация и специализация. Всяка година средно по 10 учители се зачисляват на едногодишна специализация. Голяма част

ит учителите развиват дипломни тези с методически характер. В опреснителните курсове (от средно по 30 учители на година) са включени и основни методически въпроси.

За задълбочаване на методическите изследвания и за изработване на дидактически материали от 1986 г. към катедрата започва да функционира методически кабинет. Назначен е специалист по електроника - к. т. н. Юрий Тодоров, завършил висше образование в Дрезден. През следващата 1987 г. са назначени двама специалисти с висше образование, единият за създаване на видеопродукти за нуждите на отделните дисциплини на Историческия факултет, а другият като проучвател в областта на обучението по история и на историческата култура на учениците с оглед на по-обосновани предложения за учебна технология, учебни програми, пособия и др.

В продължение на близо 20 години от 1968 г. членовете на катедрата участвуват активно във всички международни симпозиуми на историците - дидактици, които се провеждат веднъж на всеки три години в различни страни на социалистическата общност. Присъствието ни на симпозиумите стимулира изследването и популяризирането на положителния опит в историческото образование.

В резултат на разнообразната учебна и научноизследователска дейност на методическото звено на катедрата то се превръща в национален център за методически изследвания, за следдипломна квалификация на учители и инспектори по история. Всички негови членове участвуват в международни симпозиуми на историци - дидактици с доклади и съобщения.

Катедрата участвува като колективен консултант на Министерството на народната просвета и на Главно управление на архивите за изработването както на учебни програми, така и на различни ръководства и нормативни документи, свързани с динамичното развитие на съответните системи. Но хетерогенният характер на катедрата в последна сметка я лишава от сигурна перспектива. Непрекъснато се чуват препоръки за нейното разделяне, което просто се отлага, докато се утвърди хабилираният минимум членове на архивисткото направление.

Катедрата ръководи следните четения, упражнения и практики:

ПРОФИЛ „АРХИВИСТИКА“

1. Теория и практика на архивното дело
(от уч. 1990/1991 г. - Основи на архивознанието)

I к. 2+1

Спецкурсове

1. Документознание
2. История на държавните институции при социализма

III к. V сем. 2+1

III к. V сем. 2+1

3.Формиране на ДАФ	IIIк.	V сем.	2+1
4.История на архивите	IIIк.	VI сем.	2+1
5.Специални документи и архиви	IVк.	VII сем.	2+1
6.Съхранение на архивните документи	IVк.	VII сем.	2+1
7.Археография	IVк.	VIII сем.	2+1
8.Информационна система на архивите	IVк.	VIII сем.	2+1

ПРОФИЛ „МЕТОДИКА“

1.Методика по обучението по история	IIIк.	V сем.	3+0
2.Методика задочно обучение	IVк.	XI сем.	
3.Учебна техника	IIIк.	VI сем.	0+2
4.Информатика	IIк.	III сем.	2+2
5.Хоспитиране	IVк.	VIII сем.	0+4
6.Педагогическа практика (8 седмици)	Vк.	IX сем.	